

opisa tih projekata, popraćenih kartografskim prikazima, autor primjećuje različitosti u načinu na koji su dvije države njima pristupale. Tako je u sklopu Kraljevine projekte podupirala educirana elita, dok je u socijalističkoj Jugoslaviji zadatak prešao na federalne institucije.

Aleksandar Kadijević s Filozofskog fakulteta u Beogradu razmotrio je razvoj urbanističke cjeline u odnosu na rijeku u članku *Savsko priobalje u Beogradu (1918–1941) – pogled na arhitektonsko–urbanistički razvoj* (507-526). Prikazujući naglo širenje grada u ovom razdoblju kroz kontekst uređenja savske obale, autor zamjećuje ambivalentnost pristupa prema toj problematici; civilizacijski dosezi u arhitektonskom i umjetničkom smislu uvelike su umanjeni infrastrukturnim i prometnim djelatnostima. Zanimljivi su vizualni prilozi neostvarenih urbanističkih projekata koji ostaju samo u nacrtima.

Članak *Nezavisna Država Hrvatska i rijeka Sava* (527-558) autora Nikice Barića očekivano se bavi pretežito vojnim aspektom korištenja rijeke. Ratne operacije, postrojbe NDH vezane uz rijeku, kao i sukobe s partizanskim jedinicama, autor dovodi u širi kontekst svjetskog rata. Osim toga, drugi dio članka bavi se civilnom plovidbom rijekom u vrijeme rata i aktivnostima dioničkog društva Hrvatsko riečno brodarstvo. Ipak, kako i sam autor napominje, velik dio izvorne građe je uništen ili je nedostupan, pa tema ostaje otvorena za daljnja istraživanja.

Posljednja dva priloga bave se periodom Domovinskog rata. Prvi je onaj Mladena Baraća, *Mostovi i rat: most između dva Broda 1991.-1992.* (559-570). Pored kronologije najvažnijih vojnih i političkih događaja, u članku dobivamo uvid u stratešku ulogu mosta preko Save. Još jednim u nizu vojno-povijesnih priloga naglašava se uloga rijeke Save u ratu i kriznim situacijama. Valja primjetiti da se ranije u knjizi istim gradom bavi i Robert Skenderović, pa bi bilo zanimljivo vidjeti rad koji bi obuhvaćao fenomen tranzitnog riječnog središta kroz veći vremenski raspon.

Posljednji prilog u ovome zborniku pod naslovom *“Strogo kontrolirani most” ili o plavim kacicama i nadzoru graničnog prijelaza preko Save kod Stare Gradiške* (571-594), rad je Ivica Miškulina s Hrvatskog katoličkog sveučilišta u Zagrebu. U radu se analizira djelovanje UN-ovih mirovnih snaga na mostu kod Stare Gradiške, pri čemu su dva glavna aspekta definirani kao sigurnosni i migracijski. Autor primjećuje kako je misija UN-a u ovom slučaju podbacila, a navodnike u naslovu rada opravdava zaključkom kako cilj kontroliranja mosta od strane UNPROFOR-a nije postignut.

Ovim zbornikom rijeka Sava je približila povjesničare četiriju zemalja ne samo po logici geografskog prostora, nego i po identitetnoj poveznici koju ona čini. Znanstvena suradnja na ovaj bi način mogla uroditi plodom koji izlazi iz okvira struke, te ukazati široj javnosti na potrebu (i nužnost) komunikacije na više razina. Ipak, primarni cilj ove knjige, interdisciplinarnim putem nadopuniti i razviti ekohistorijski pristup – prvo na uže određenoj temi rijeke Save – je, barem zasada, dosegnut.

Zrinko Novosel

A hadtáp volt maga a fegyver. Tanulmányok a középkori hadszervezet és katonai logisztika kérdéseiről [Vojna opskrba je i sama bila oružje – Studije o srednjovjekovnoj vojnoj logistici], ur. László Pósan – László Veszprémy, Zrínyi Kiadó, Budapest 2013., 327 str.

Knjiga sadrži dva odvojena dijela, prva polovina bavi se europskom vojnom poviješću u srednjem i ranom novom vijeku, a drugi se bavi Ugarskom. Objavila ju je izdavačka kuća Zrínyi Kiadó 2013., a urednici ove tvrdo ukoričene knjige su László Pósan i László Veszprémy. Oba spomenuta dijela knjige zajedno pokrivaju razdoblje od osamsto godina.

Članci u knjizi poredani su kronološki, europski dio počinje s člankom o bizantskoj logistici u razdoblju od 9. do 11. stoljeća. Zoltán Boldog, autor tog rada ističe stav da je Bizantsko Carstvo bilo različit svijet od ostalih dijelova Europe i da je rimsko naslijeđe živjelo ne samo u kulturnom životu nego i u vojnoj povijesti i vojnoj logistici. Članak istražuje sustav vojnih nabavljača, a dotiče se i uporabe životinja. Drugi članak posvećen je vojnim strukturama drugog nasljednika rimske carske ideologije, odnosno vojnoj strukturi otonske i salijske dinastije od 919. do 1125. godine. Autor, Gábor Bradács, otkriva da carevi Svetog Rimskog Carstva nisu bili vrlo uspješni u vojnoj logistici. Bradács na temelju oskudnih izvora pokušava rekonstruirati napredak koji je u tom vremenu ostvaren u vojnoj logistici. Članak se bavi i sistemom utvrda na istoku carstva, a dotiče i ugarsku povijest (razdoblje sv. Stjepana).

Sljedeći i ujedno najduži esej u knjizi je onaj Attila Báránya, koji je proučavao englesku logistiku tijekom Stogodišnjeg rata, detaljnije za njegovu prvu polovinu, ali također i za njezine probleme u 15. stoljeću. Bárány detaljno propituje izvore, kako kancelarijske dokumente, tako i porezne spise, posvećujući pažnju financijskoj podlozi vojnih djelovanja i ulozi kraljevske komore u tom pitanju. Studija se ne ograničava na striktno vremenske granice Stogodišnjeg rata (od 1337.), nego se bavi i engleskom vojnom poviješću razdoblja Edvarda I. krajem 13. stoljeća, smatrajući kako se logistiku 14. stoljeća ne može razumjeti bez osvrta na razdoblje osvajanja Walesa i škotske ratove. Članak pruža vrlo široke poglede na sistem opskrbe vojske u Engleskoj te konstatira njegovu razvijenost, koja je primjerice došla do izražaja u dugoj vojnoj kampanji prije bitke kod Crécyja (šest tjedana) ili opsadi Calaisa koja je trajala 11 mjeseci (obuhvaćajući i zimski period), te činjenici da su logistika i financijski sustav bili u stanju pripremiti sve potrebno za tako duge kampanje u inozemstvu. Ipak, autor zaključuje kako je i taj sistem imao ograničenja, te to ilustrira analizom kampanje prema Reimsu i Parizu 1356.-1360. godine.

Sljedeća dva rada dovode nas u istočne dijelove Europe. Prvi od njih, rad Lászla Pósa, bavi se relativno rijetkom temom o sukobima na granicama, u tom slučaju onima u baltičkoj regiji između Litvanaca i Teutonskog reda. Autor daje točan pregled njihovih međusobnih veza i sukoba, Tijekom 14. st. pogranično područje postalo je gotovo ispražnjeno i pokrile su ga guste i bogate šume. Rad se bavi s vrlo specifičnom vojnom situacijom, kada je s jedne strane najbolje vrijeme za kampanje bila zima kada su vodene površine bile smrznute i vojske su mogle duboko prodirati u neprijateljske teritorije, a ljeta je bilo prikladno vrijeme za gradnju utvrda i tvrđava. Gore spomenute šume činile su prirodnu prepreku, što je značilo da su njemačke vojske morale sa sobom nositi sve potrebno tijekom kampanje, a trebale su imati i dobro organizirana skladišta u pograničnim tvrđavama. Drugi članak koji se bavi istrim područjem napisao je Krzysztof Kwiatkowski, a on pokazuje kako Njemački red nije imao samo *ad hoc* potporu križara, nego je bio u trajnoj vezi s pruskim gradovima. Autor raspravlja o njihovoj financijskoj i opskrbenoj potpori na primjeru Elblaga (Aldstadt Elbing). Kwiatowski otkriva koliko su vojnici ti gradovi morali slati, kao i pokrivati vojničku opskrbu i naoružanje. Studija je izrađena na temelju bogate literature, čiji pregled također donosi, kao i brojne naznake izvora.

Posljednji članak u dijelu o europskoj vojnoj povijesti napisao je Attila Györkös. Tom studijom se vraćamo nazad na pozornicu zapadnog ratovanja. Györkös istražuje tako zvane (Velike) talijanske ratove između 1494. i 1559. i engleski i francuski logistički sustav u tom razdoblju. Prikazuje kako su kampanje mogle završiti uspješno ili neuspješno u ovisnosti o pripremljenosti ili nepripremljenosti opskrbe. Györkös se bavi engleskom ekspedicijom u Španjolsku 1512. te na tom primjeru otkriva kako je slabo organizirani sustav opskrbe i korištenje lokalne hrane moglo imati vrlo štetne posljedice na neku vojsku (epidemija). Također raspravlja i primjer s francuske strane iz 1513., kada je francuska vojska planirana preventivni udar u Bretagni, ali je iz prethodno spomenutih razloga morala područje ostaviti prije same borbe. Članak upozorava i na veliki financijski izazov koji je za sve kraljeve i careve u tom razdoblju predstavljalo posjedovanje teške artiljerije.

Drugi dio zbornika posvećen je srednjovjekovnoj i ranonovovjekovnoj logistici u Ugarskoj. On sadrži osam rasprava, koje pokrivaju ugarsku vojnu povijest od 9. do 17. stoljeća. Béla Gyula Torma u svom se članku bavi logistikom nomadskih mađarskih ratnika. Budući da su mađarski pohodi bili dalekog dometa logistika je bila izrazito važno pitanje. Ključ uspjeha za te kampanje bilo je trajno i izravno snabdijevanje strelicama. Autor u članku koristi suvremene narativne izvore, opažanja moderne arheologije i vojne znanosti, kao i kvantitativne metode za proučavanje povijesti. U toj studiji mogu se naći tablice i jednačbe za proračun potreba i potrošnje streljiva. U drugoj studiji László Veszprémy razmatra logističke probleme u razdoblju Arpadovića. Glavnu poteškoću čini nedostatak izvora te istraživači nemaju na svom raspolaganju precizne podatke. Centri opskrbe hranom, konjima i naoružanjem bili su tvrđave gradovi pod zapovjedništvom župana (*comes*). Veszprémy prikazuje nekoliko dokumentiranih primjera na temelju kojih možemo suditi u logistici Arpadovića: Ugarsko-njemački sukobi u 11. st., prolaz križarskih vojski kroz Ugarsku te križarski pohod Andrije II. Članak ujedno piše i o počecima ugarskog konjogojstva. Treću studiju napisao je Attila Zsoldos, koji u velikoj mjeri revidira prethodnu literaturu o reformama Andrije II. U tom članku, Zsoldos uvjerljivo dokazuje da darovanje *terrae castri* nije izazivalo zapaženije slabljenje vojnog sustava Arpadovića. Najvažnija promjena bila je pojava *servientes regis*, nove privilegirane društvene skupine. Jedan od njezinih glavnih privilegija bila je upravo borba *sub vexilio regis* u bitci. Zsoldos je otkrio i da su sinovi aristokrata služili na kraljevskom dvoru kao *aulae iuvenes* i da su oni vodili najkvalitetnije postrojbe. Njihova vojska sastojala se od *servientes* koji su željeli vojnu karijeru i bili plaćani iz kraljevske riznice. Taj sustav nestao je krajem 13. st., ali je kasnije postao osnovicom ugarskog srednjovjekovnog vojnog sustava. Péter E. Kovács u svom članku prikuplja informacije ugarskih i talijanskih izvora kako bi predstavio manje poznate kampanje ratovanja između kralja Žigmunda Luksemburškog i Mletačke Republike. Glavne Žigmundove vojske borile su se u Furlaniji ili na Terra Fermi dok je Istra bila sekundarno poprište vojnih operacija. Kovács je koristio isplatnu listu iz 1411. godine. To je jedinstven izvor za to razdoblje i pomogao mu je da proračuna broj ugarskih vojnika u Istri i na Terra Fermi. Narativni izvori pišu o oko 10000 ugarskih vojnika u tom ratu, ali Kovács njihov broj procjenjuje na oko 5.000, od kojih se samo jedna do dvije tisuće konjanika borilo u Istri. Istražuje i prisutnost samog Žigmunda u Istri i njegove diplomatske napore te sastavlja Žigmundov itinerar i popis poimenice poznatih sudionika kampanje.

Iako ugarski srednjovjekovni izvori rijetko sadrže brojeve korisne za istraživače logistike, sljedeći radovi temelje se baš na takvim vrstama dokumenata. Árpád Nógrády piše o jednom poznatom privatnom ratu iz sredine 15. stoljeća, čiji su protagonisti bili Nabukodonozor Ankenreuter, zloglasni plaćenički vođa i stvarni gospodar tvrdog grada Éleskő (Ostrý Kameň), Sebastian Rozgonyi, pravni baštinik istog tvrdog grada, Renold Rozgonyi, Emerik Kanizsai i Konrad Weitracher, plaćenički zapovjednik tvrdog grada Macskakő. Nógrády spaja zajedno fragmentarne podatke o sukobu i otkriva kako su plaćenički zapovjednici ranije bili vojnici Renolda Rozgonyija. Također je dokazao da plaćenici iz Macskakőa nisu bili maroderi nego kvalificirane postrojbe koje su sudjelovale i u borbama protiv Osmanlija. U dodatku objavljuje i registar plaćenika koji su bili unovačeni u Prešovu od Sebastiana Rozgonyija. Tamás Fedeles u svom radu proučava podatke o logistici pohoda kralja Vladislava II. protiv Lovre Iločkog. Istraživanje se temelji na jedinstvenom izvoru, iskazu kraljevske riznice za razdoblje 1494.-1495. godine. U njemu se među troškovima navode i oni za uhode (*exploratores*) te također i informacije o oružju i logistici. Fedeles pokazuje udio srednjovjekovnih sabirača vojnih informacija, uhoda, glasnika, skoroteča i njihovu važnu ulogu u pohodu. On također istražuje logistička pitanja: porijeklo i transport topova i baruta. Članak Richarda Horvátha temelji se na ranijoj studiji Andrása Kubinyija Magyarország déli határvári a középkor végén [Pogranične utvrde u južnom dijelu Kraljevine Ugarske krajem srednjeg vijeka], u: *Castrum Be-*

ne, sv. 2, ur. Juan Cabello, Budapest 1992.). Kubinyi je koristio inventar šest slavonskih i hrvatskih tvrdih gradova. To je jedinstveni dokument, jer sadrži popis opreme tvrdih gradova i graditeljskih aktivnosti. Horváth donosi taj inventar i dopunjuje Kubinyije observacije o terminima *castrum* ili *castellum* u njemu te o vatrenom oružju. Osim što je to jedan od samo nekoliko inventara tvrdih gradova koji su nam na raspolaganju za srednjovjekovnu Ugarsku, to je ujedno i koristan izvor za praćenje širenja uporabe vatrene oružja. To pitanje za razdoblje ranog novog vijeka više istražuje György Domokos u posljednjoj raspravi. Opremanje tvrđava temeljilo se na teritoriju koji su branile. Domokos postavlja razdiobu tvrđava u tri kategorije. Tvrđave prve klase branile su područja više županija dok su one druge i treće klase zaštićivale samo manja područja. Autor uspoređuje broj ugarskih tvrđavskih inventara s podacima iz Zapadne Europe te zaključuje kako su ugarski podaci razočaravajući. Prema inventarima ugarske tvrđave konstantno su oskudijevale u barutu i vatrenom oružju. Ipak, autor smatra da je to izazvano u prvom redu fragmentarnošću izvora te ukazuje da je deficit u vatrenom oružju postajao sve važniji kako je vrijeme protjecalo te to ilustrira primjerima Petnaestogodišnjeg rata kad je glavna snaga armija izražavana prvenstveno u artiljeriji i puškama, a ne više u tvrđavama.

Studije predstavljene u ovom zborniku daju iznijansirano sliku ratovanja i logistike u Europi i Ugarskoj u srednjem i ranom novom vijeku. U pojedinim raspravama nalaze se i kritički pripremljena izdanja nekih važnih izvora. Knjiga sadrži i rječnik mađarskih, latinskih, engleskih, francuskih i grčkih termina, koji također znatno olakšava korištenje knjige. Zbornik je i dobar prilog uključivanja ugarske povijesti u širi europski kontekst kao njegov integralni dio. Nažalost, činjenica da članci nemaju sažetke na engleskom ili bilo kojem drugom svjetskom jeziku u velikoj će mjeri otežati njegovu recepciju unutar međunarodne znanstvene zajednice, što je u svakom slučaju šteta kad se uzme u obzir kvaliteta prezentiranih radova i inovativnost njihovog pristupa.

István Kádas – Eszter Tarján

Towns and Cities of the Croatian Middle Ages. Authority and Property, ur. Irena Benyovsky Latin – Zrinka Pešorda Vardić, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2014., 536 str.

U zborniku radova posvećenom pitanjima vlasti i vlasništva u gradovima srednjovjekovne Hrvatske sudjelovao je dvadeset i jedan autor. U uvodnom tekstu pod naslovom *Introduction: Towns and Cities of the Croatian Middle Ages: Authority and Property* (13-34) Irena Benyovsky Latin postavlja tematske okvire knjige oslanjajući se na europsku historiografiju i potom se osvrćući na nekoliko kronoloških i teritorijalnih cjelina (istarski i dalmatinski gradovi u suodnosu sa stranim silama – Bizant, Venecija; primorska Hrvatska u odnosu na kopnenu). U kratkim crtama uvodi čitatelja u tekstove koje slijede i objašnjava tematsku razdiobu. Unatoč tome, u ovom će se radovi prikazati slijedom prostorne logike umjesto tematske kako je to u knjizi.

O najzapadnijem području balkanskog poluotoka izlaže Miha Kos koji analizira razvoj jedanaest urbanih cjelina smještenih na području današnje Slovenije u radu *The Beginnings of Medieval Towns in the Slovenian Lands and Their Founders: Controversies and New Interpretations* (115-156). Autor vodi evidenciju o terminima pod kojima se pojedina naselja pojavljuju u izvorima od 11. do 14. stoljeća, na čemu temelji daljnju raščlambu gradskog razvoja. Priložene slike su nažalost samo iz znatno kasnijeg razdoblja.

Istri se posvećuju dva autora. U tekstu *Public and Private Space in Early Medieval Towns: Istrian Cases* (35-54) Maurizio Levak prikazuje općenite urbanističke promjene koje se pojavljuju s prelaskom iz kasne antike na početak srednjeg vijeka (smanjenje životnog prostora, jačanje fortifikacija), a potom proučava slučajeve pojedinih istarskih gradova prikladno u analizi koristeći